

Opvoeding als sacraal proces

Arnout De Meyere

Deze compacte tekst geeft de kerngedachten weer van de voordracht die ter gelegenheid van de lerarendag op 12 okt 2011 te Gent gehouden werd.

A. Een raadsel

Op 11 maart 1924 gaf Rudolf Steiner de volgende meditatieve spreuk in een rondbrief aan jonge artsen:

Es war in alten Zeiten,
Da lebte in der Eingeweihten Seelen
Kraftvoll der Gedanke, dass krank
Von Nature ein jeglicher Mensch sei.
Und Erziehen ward angesehen
Gleich dem Heilprozess,
Der dem Kinde mit dem Reifen
Die Gesundheit zugleich erbrachte
Für des Lebens vollendetes Menschsein.

Ooit in verleden tijden,
Leefde in de zielen van de ingewijden
Krachtig de gedachte,
Dat elke mens van nature ziek is.
En opvoeding werd
Als een genezingsproces beschouwd,
Dat het kind bij zijn ontwikkeling
De gezondheid gaf
Om volwaardig mens te worden.

De verwondering om de centrale passage is het vertrekpunt van de volgende beschouwingen. De mens wordt 'van nature ziek' genoemd en opvoeding wordt als genezingsproces bekeken.

Het menselijk organisme heeft eigenlijk steeds de neiging, zo vertelt Rudolf Steiner aan het lerarencollege in Stuttgart, om vanuit zichzelf in ziekte te vervallen. Zo moet men voortdurend helen door onderricht en opvoeding. Het is een buitengewoon goede houding om zich met het bewustzijn te doordringen, dat elke leraar in zekere zin de arts van zijn kinderen is. (Selg, Michael und Christus, 2010, p. 202; Steiner R. , GA 300b, p. 266) Levenskrachten verwerven wordt belangrijker dan leerstof. (Steiner R. , GA 298, p. 134)

Op welke wijze zijn we van nature ziek, en wat verstaan we dan onder gezondheid?

B. Gezondheid

Thomas Marti beschrijft in zijn boek "Wie kann Schule die Gesundheit fordern?" hoe gezondheid en ziekte begripsmatig tot twee verschillende werelden behoren. Ziekte is van een categorie die zich natuurwetenschappelijk laat vaststellen. Gezondheid daarentegen behoort meer tot de subjectieve wereld, en is eigenlijk een begrip van geesteswetenschappelijke soort. (Marti, 2006, p. 75) De salutogenese, waarvan Aaron Antonovsky de grondlegger is, stelt vragen naar de gezondmakende factoren in een mensenleven. Het begrip gezondheid krijgt een verfrissende invulling. Gezondheid is niet langer tegengesteld aan ziekte. Ook een zieke is gezond, als hij ontwikkelt aan de ziekte. Gezondheid is een kracht tot vrijheid, ondanks ziekte en lijden. Het is een potentie om zich coherent te blijven afstemmen op een veranderende wereld. Grote voorbeelden zoals Victor Frankl leggen de klemtoon op de persoonlijke vraagstelling of iemand 'heer in eigen huis' wil blijven en zijn eigen handelen bewust richting en zin wil geven. De mens is het wezen dat zich steeds opnieuw moet verwerkelijken. (Marti, 2006, p. 89)

Een wezenlijke component van gezondheid blijkt het oervertrouwen in het bestaan te zijn. Cardiovasculaire ziektes hebben heel vaak een stemmingskwaliteit van een immense angst. Uiteindelijk wordt elke mens geconfronteerd met de eeuwenoude vragen: Waar kom ik vandaan? Wie ben ik? Waar ga ik heen? Zolang wij gevangen blijven in duale tegenstellingen van óf-óf komen wij niet tot die werkelijke eenheid waarnaar wij zo hard verlangen. Het is opmerkelijk hoeveel auteurs in de laatste decennia onderlijnen hoe heilzaam het is om de tegenstellingen in ons klassieke intellectuele denken te overstijgen. Nemen we er enkele:

- Jean Gebbers beschrijft hoe de scheiding in dualiteiten ons als een intellectueel spook de das om doet. Angst en vertrouwen zijn geen tegenstellingen maar polariteiten die elkaar doordringen. Aan de angst wordt het vertrouwen waarneembaar en omgekeerd. Ook de duale scheiding tussen begrippen zoals leven en dood bezorgen ons een vervreemding van de werkelijkheid. (Marti, 2006, p. 93; Gebbers, 1973)
- Georg Kühlewind beschrijft hoe genezingen, zoals ook in het evangelie beschreven, een hereniging inhouden met een oerstaat van bewustzijn, zoals hele kleine kinderen die nog bezitten. (Kühlewind, 2004)
- Arthur Zajonc breekt een lans voor een contemplatieve component in onze zelfopvoeding: “Goede intenties en technische vaardigheden, hoe essentieel zij ook mogen zijn, zullen niet volstaan om ons díe opvoeders, artsen, politici of wetenschappers te laten worden die nodig zijn in de toekomst”. (Zajonc, 2009)
- Emil Bock wijst ook naar de eenzijdigheid in onze samenleving: “De tegenwoordige cultuur hecht enkel belang aan de ontwikkeling en oefening van díe menselijke krachten die betrekking hebben op het aardse. Rekenkundige en organisatorische schranderheid en technische bekwaamheid worden geschoold. Op de bodem van onze ziel sluimeren de organen die gericht zijn op het schouwen van het goddelijke. Zij worden niet enkel niet geschoold, maar geraken zelfs in de vergetelheid. ... Al die innerlijke beleving wordt uitsluitend aan de goddelijke genade overgelaten “ (alsof ook hier geen scholing en oefenweg moeten worden bewandeld). (Bock, 1981)

In deze context kan men genezing of heling ook als heiliging beschouwen, de samenhang met het geestelijke, het goddelijke herstellend. De ‘zonde’ als afzondering, afdwaling van de zin van de mensheid kan worden opgeheven, vergeven.

C. Krank von Natur

Zo komen we misschien ook dichterbij het raadsel dat in het begin werd aangehaald. In welk opzicht is de mens ‘krank von Natur’? Hier kunnen we enkel volstaan met een lichte ontsluiting van dit vraagstuk.

Tot in het fysieke dragen wij de sporen van de drie geestelijke impulsen die ingrepen in de evolutie van de mensheid. (Selg, 2001, p. 59) De ‘ziekte van nature’ kan men als de erfzonde zien, zonder de morele lading die zij uit kerkelijke hoek heeft gekregen. De mens is te sterk in het materiële geïncarneerd en te zeer op zijn eigen ego gefixeerd. Hij worstelt in zijn ziel. “Twee werelden ontwikkelden zich in zekere mate in de mensenborst. De ene richt zich op de zinlijk-fysieke kant van de werkelijkheid, de andere is ontvankelijk voor openbaringen uit het geestelijke, erop gericht om deze met gevoel en gewaarwording, maar zonder aanschouwing, te doordringen.” (Koepke, 2006, p. 24) (Steiner R., p. 296). In het Parsifal verhaal ontmoet Parsifal de dodelijk verwonde visserskoning Amfortas. De diepere betekenis van het dodelijke gif in zijn ongeneeslijke wonde ligt in de gespletenheid van de menselijke ziel. Het oude instinctieve mysteriewezen, waarin het geestelijke

nog werd ervaren, is verdwenen. Parsifal gaat een initiatieweg en slaagt erin om op vernieuwde, bewuste en doorchristelijke wijze de band met het geestelijke te herstellen.

“Het wezen van de antroposofie vindt men vandaag niet enkel in het nastreven van nieuwe ideeën, maar vooral in een daad: geest en ziel opnieuw uit het lijfelijk fysieke ontrukken, de mens verheffen naar de geest-zielesfeer, opdat hij niet een denk-, voel- en gewaarwordingsautomaat zou zijn. “ (Steiner R. , GA 300a, p. 164) Dit is nogal wat. Hoe snel verwordt onze denkwereld niet tot automatische, ingesleten patronen? Hoezeer zijn onze media er niet op gericht om onze gevoelens te bespelen als knoppen van een voelautomaat? Hoe vrij zijn onze Ik-krachten om fris, nieuw, en ongeconditioneerd met de werkelijkheid te interageren?

Als men zich verdiept in de kwestie van de ‘Krankheit von Natur’, de erfzonde, of de zondekrankheid (zoals die in de Mensenwijdingsdienst van de Christengemeenschap wordt genoemd), dan frappeert het hoezeer de materiële en geestelijke aspecten van één werkelijkheid met elkaar verbonden zijn. Wie de tekenen van onze menselijke fysiologie kan lezen komt op het spoor van krachtwerkingen die aan de waarneming door onze gewone zintuigen ontsnappen. In onze menselijke constitutie, en meer specifiek in de werking van ons zenuwstelsel en onze bloedstroom liggen de afdrukken van inwerkingen van Luciferische, Ahrimanische en Christelijke origine. Deze termen zijn wat gecontamineerd. Ze roepen vaak subjectieve gevoelens op of worden zweverig. Het is opvallend hoe Steiner deze invloeden vooral in hun concrete gevolgen beschrijft. Eigenlijk worden we opgeroepen om ze zonder bijgeloof, maar met een wetenschappelijke accuraatheid, te hanteren. Net zoals men vandaag zonder bijgeloof, zonder mystiek spreekt van positief en negatief magnetisme. (Selg, 2001, p. 62) (Steiner R. , GA 210 Alte und neue Einweihungsmethoden, p. 14)

Ahriman nam bezit van ons zenuwstelsel, dat als aardse structuur vrij levenloos is. Hij verleidt ons tot levenloos intellectualisme. De toegang voor Lucifer ligt dan eerder in ons bloed. Hij roept op tot zelfstandigheid maar lokt ons naar de roes en de illusie. Christus werkt de te sterke incarnatie tegen en onttrekt de ziel uit haar gebondenheid aan de overgeërfde bloedkrachten. (Steiner R. , Weltwesen und Ichheit GA169, p. 42)

Vanuit een heel andere hoek werpt Julius in zijn boek ‘De twaalf driften’ een licht op de uitzonderingstoestand die de mens inneemt in de natuur. “Terwijl dit nu het vanzelfsprekende is in de gehele natuur, een achtergrond van ordenende wijsheid, die tegelijkertijd werkende macht is, staan wij voor het merkwaardige fenomeen dat onder alle natuurwezens, die ingebed zijn in deze wijsheid, er één categorie is, waarover die wijsheid minder macht heeft. En juist bij deze wezens, de mensen, kan de wijsheid in beeldvorm in het bewustzijn oprijzen. Dat is het grote raadsel. Hoe is dat tot stand gekomen: een wezen, waarin de wijsheid in het bewustzijn verschijnt, maar tegelijkertijd krachteloos en onwerkzaam wordt? En wij mogen er nu al vast bij voegen: Hoe is dit wezen zo geworden, dat daarin krachten werken, die niet door de wereldwijsheid geleid worden? “ “Zo leren wij de mens kennen als een wezen, dat in een uitzonderingstoestand leeft, als een soort eiland temidden van de natuur. Doordat hij los is van de banden, die andere wezens binden, kan hij telkens verschillende wegen inslaan. Met zijn denken kan hij opnieuw aansluiting zoeken aan de wereldwijsheid en zijn hoogste streven reikt daarheen. Maar hij kan veel gemakkelijker een voorstellingswereld vol dwaling en leugen ontwikkelen. Zijn gevoel kan zich ontplooiën tot een zuiver meeleven met het wel en wee der schepsels om hem heen en het kan in geestdrift oplaaien voor de hoogste ideeën, maar evenzeer kan het zich uiten als zuiver persoonlijke neigingen en grillen. Met zijn wil kan hij zich in dienst stellen van het welzijn van mens en wereld, hij kan de hoogste inzichten en de meest edele moraal verwerklijken, maar ook kan hij verdwalen in willekeur en misdrijf.” (Julius, p. 32)

D. De bron van gezondheid

Gezondheid als vitale kracht ontspringt uit de meest individuele wezenskern van de mens. Ziekte huist in de zogenaamde omhullingen. Opvoeding faciliteert als het ware: het ondersteunt de vorming van fysiek, etherisch en astraal lichaam opdat de individuele kern, het Ik, zich zou kunnen ontwikkelen. In die zin zijn artsen en leraren enkel hulpverleners en is elke opvoeding zelfopvoeding, elke heling zelfheling. (Marti, 2006) Men kan op het individuele niet inwerken, anders verliest het zijn individuele karakter. De individuele ontwikkeling kan men wel waarnemen en volgen, maar daar valt niet aan op te voeden. (Steiner R. , GA 141, p. 122)

Onder de pedagogen van zijn tijd is Steiner de enige die niet rechtstreeks de opvoeding van het individuele nastreeft. Hij maakt in de opvoeding tot vrijheid onderscheid tussen de individualiteit en de nodige ondersteuning om tot autonomie te komen. (Denjean, 2008)

Drie grote gezondmakende krachten – liefde, kunst en bewustzijn – ontspringen uit onze ik-kern. Opvoeding staat ten dienste van de ik-ontwikkeling. Ook in de doorchristelijke geneeskunde onderkent men het belang van een uitgegroeid IK. In ruimere zin gesproken: “De tegenwoordige mensheid en de geneeskunde die ze nodig heeft, bewegen in de richting van een toenemende ik-bekrachtiging, die tot een nieuwe dominantie van de menselijke geest-ziel over het levensorganisme kan leiden.” (Selg, Krankheit und Christus-Erkenntnis, 2001, p. 30)

Alle beschouwingen omtrent de ik-ontwikkeling krijgen een extra dimensie als men Christus als groot voorbeeld neemt. Met zijn “Ik ben ...” woorden deelt Hij niet alleen zijn eigen wezen mee. Hij voedt de mensheid ook op en wijst de poort van het individuele ik aan als weg tot verdere geestelijke ontplooiing.

De woorden en daden van Christus zijn dan ook blijvende inspiratiebron voor de persoonlijke ontwikkeling. Neem de genezing van de blindgeborene (Johannes 9,1 tot 10,21). Zoals Rudolf Frieling het aangeeft, geven de verschillende stappen in het verhaal te kennen hoe de blindgeborene stappen zet in zijn ik-ontwikkeling, groeiend aan weerstand, loskomend tot zelfstandigheid, zich vol overgave openend aan ongehinderde bewuste erkenning van de waarheid. Hij is trouwens de enige gewone sterveling in het Johannes-evangelie die zoals Christus de woorden “Ik ben” spreekt. (Frieling, 1982) Het is het inzicht in de waarheid die de mens vrij maakt. Blindheid wordt hier een weg tot het ware licht. (Meyer)

E. Gezondmakende pedagogie

In vroeger tijden zag men in opvoeding een kans tot heling: een evenwicht bereiken tussen de Luciferische pool (die ons bijvoorbeeld tot illusionaire waanbeelden en leugenachtigheid leidt) en de Ahrimanische pool (die ons bijvoorbeeld tot ontkenning van elke geestelijke dimensie leidt). (Selg, 2010, p. 203; Steiner R. , GA 317) Dit is een christelijke opgave. De inwerking van het geestelijke op het fysieke blijft een voortdurend actueel proces. Het bewuste zoekproces en de overgave aan de christelijke werking werkt in op fysiologische processen, in het bijzonder op de bloedstroom. (Selg, Krankheit und Christus-Erkenntnis, 2001, p. 117)

Het is een opgave van de pedagogie om kinderen in hun incarnatieproces te helpen, dit betekent de fysiologische samenhang tussen de geest-ziel enerzijds en het levenslichaam anderzijds bij het kind mogelijk te maken, door de ontwikkeling van een gezond slaap-waak-ritme en een gezonde ademhaling. (Selg, 2010, p. 204). We kunnen tot in het fysieke het verschil maken: ons lichaam en zeker onze vitaliteit zijn ook in het heden ontvankelijk voor invloeden vanuit onze mentale en spirituele kant. (Dam, 2003) Hoe jonger de mens hoe groter die ontvankelijkheid.

Thomas Marti beschrijft in zijn bijzonder werk “Wie kann Schule die Gesundheit fördern?” (Marti, 2006) hoe de hoekstenen van de steinerpedagogie aansluiten bij de moderne inzichten omtrent gezondheid. De kunstzinnige dimensie, de menskunde en vooral de zintuigleer en de fenomenologische benadering van de werkelijkheid leiden tot gezonde verbinding met de omgeving, essentieel voor een vitale levenshouding. Michaëla Glöckner toont de weg hoe de verzorging van het zintuiglijke vanaf de prille kindertijd, wanneer het lichaam nog één groot zintuigorgaan is, de basis legt voor de ontwikkeling van het ‘zichzelf ervaren’, en verder tot zelfbewustzijn en spirituele ervaring. Men krijgt raad voor de verzorging van elk van de twaalf zintuigen. (Michaela Glöckler, 2006) Het is belangrijk dat het kind *zelf* ervaart, beleeft, *zelf* het antwoord vindt, *zelf* begrijpt en als beleving heeft dat het zó veel *zelf* heeft verwezenlijkt. Zo komt de wordende mens tot zichzelf.

De religieuze opvoeding kan in dit verband op heel ongedwongen wijze ter sprake komen. Van nature merkt men bij het kind de meest fundamentele religieuze houding. Een pedagogie die de mens in zijn volheid respecteert moet alle menselijke aanleg helpen ontwikkelen. (Steiner, 1997, p. 14)

F. De interactie tussen leraar en leerling

In Oxford (1922) verwoordde Steiner de ideale grondhouding van de leraar als volgt: “Eerbied voor het wezen van het kind dat vol geheimen is – eerbied en dankbaarheid zijn op dit punt niet te scheiden – moet het startpunt zijn van een houding waarmee elke opvoeder naar zijn opdracht gaat. Er is slechts één stemming tegenover het kind die de juiste impulsen geeft tot opvoeding en onderricht; en dat is de religieuze stemming rechtstreeks ten opzichte van het kind.” (Steiner, 1997, p. 23)

In de spreuk die we als startpunt namen wordt de sterke gelijkenis tussen leraar en arts getoond. Het is dan ook leerzaam om te volgen welke elementen in de interactie tussen arts en patiënt heilzaam werken. Er zijn opmerkelijk veel parallellen te trekken tussen de elementen van een genezende therapeutische houding en een opvoedende pedagogische houding.

Liefde is dé kracht die genezing en opvoeding mogelijk maakt. Vele bevoorrechten die Rudolf Steiner zelf als pedagoog hebben meegemaakt getuigen van zijn bijzonder voelbare liefde voor de mens. Als twintiger gaat hij aan de slag met een jongen die volledig uit het normale leertraject was gevallen, met diagnose van waterhoofdigheid. Hij kan deze jongen met twee jaar begeleiding voorbereiden op het gymnasium en bemerkte bovendien dat zijn hoofd kleiner werd. Het onderricht wakkerde een groot zelfgenezingsproces bij deze jongen aan, terwijl artsen hem voordien opgaven. (Wiechert, 2011)

Liefde blijkt een ongelooflijke factor te zijn in de artspraktijk. Men kan getuigenissen vinden van patiënten die daadwerkelijk krachten voor lichaam en ziel putten uit eenvoudige, soms stilzwijgende liefdevolle aanwezigheid van een verzorger. (Selg, 2001, p. 7)

Medeleven, inleving in de situatie van patiënt of leerling. De intentie om te helpen, de wil om te genezen of te ondersteunen in de ontwikkeling zijn stappen in het proces.

“Wanneer de zieke eenvoudig door de individualiteit van de arts ertoe komt te ervaren hoezeer de arts doordrongen is van de wil tot helen, ontstaat bij de zieke een reflex, die dan doordrongen wordt van een wil tot gezond worden. Deze wederzijdse wisselwerking tussen de wil om te helen en de wil om gezond te worden speelt een ontzettend grote rol in de therapie” (Selg, 2001, p. 51) (Steiner R., GA 316, p. 220)

Bij ernstig zieken worden de artsen aangemaand gedachten aan een dodelijke afloop van de ziekte te bannen. Het is een bijzonder sterkende kracht als de arts enkel aan datgene denkt wat hij kan doen om te redden wat er aan levenskrachten nog te redden valt.

Ook hierin kunnen wij parallellen vinden met onze opdracht als leraar. De zogenoemde “imponderabilia” wegen toch ook bij ons sterk door! Zoals geweten is het beeld dat een leraar zich vormt over de capaciteiten van een leerling mee bepalend voor de mate waarin deze leerlingen vorderingen kunnen maken. Steeds weer worden we opgeroepen om bij leerlingen die niet voldoen aan onze verwachtingen, op zoek te gaan; “Waarin het kind te kort schiet, is dat niet het gevolg van mijn eigen handelwijze? In plaats van mijn gevoel tegen het kind te richten, zal ik er dan over nadenken hoe ikzelf te werk moet gaan opdat het kind in de toekomst beter aan mijn eisen zal voldoen.” (Steiner R. , GA 10 De weg tot inzicht in hogere werelden, p. 88)

G. Genade

Ondanks de inspanningen van leraar en leerling blijven de cruciale stappen in een ontwikkeling zich vaak onnaspeurbaar, raadselachtig onttrekken aan onze waarneming. Een inzicht komt vaak als een bliksemflits binnen, een impuls tot handelen komt vaak uit onverwachte hoek.

Zo blijft, naast al onze arbeid, een belangrijk aandeel van het helings- of opvoedingsproces toe te schrijven aan genadewerking vanuit hogere dimensies. Een nederige, eerbiedige en dankbare afstemming op dit fenomeen schept ruimte tot vreugde en vertrouwen in het genezingsproces waaraan elke mens van nature nood heeft.

Geciteerde werken

- Bock, E. (1981). *Die drei Jahre*. Stuttgart: Urachhaus.
- Dam, J. v. (2003). *Innerlijke bronnen van de gezondheid*. Amsterdam: Pentagon.
- Denjean, A. (2008). *Odyssee der Menschwerdung*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Frieling, R. (1982). *Christologische Aufsätze*. Stuttgart: Urachhaus.
- Gebbers, J. (1973). *Verfall und Teilhabe Gesamtausgabe, Band V/II*. Schaffhausen.
- Julius, F. H. *De twaalf driften*. Zeist: Vrij Geestesleven.
- Koepke, E. (2006). *Die Heilung des Amfortas, Eine Aufgabe der Zukunft*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Kühlewind, G. (2004). *Gesunden im Licht*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Marti, T. (2006). *Wie kann Schule die Gesundheit fördern? Erziehungskunst und Salutogenese*. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben.
- Meyer, R. *Die Wiedergewinnung des Johannesevangeliums*.
- Michaela Glöckler, S. L. (2006). *Gesundheit durch Erziehung*. Dornach: Persephone Kongressberichte.
- Selg, P. (2001). *Krankheit und Christus-Erkenntnis*. Dornach.
- Selg, P. (2010). *Michael und Christus*. Arlesheim: Verlag des Ita Wegman Instituts.
- Steiner. (1997). *Für religiösen Erziehung Wortlaute Rudolf Steiners als Arbeitsmaterial für Waldorfpädagogen*. Stuttgart: Bund der Freien Waldorfschulen.
- Steiner, R. *GA 10 De weg tot inzicht in hogere werelden*. Zeist: Uitgeverij Vrij Geestesleven.
- Steiner, R. *GA 13 Die Geheimwissenschaft im Umriss*.
- Steiner, R. *GA 141*.
- Steiner, R. *GA 210 Alte und neue Einweihungsmethoden*. Dornach.
- Steiner, R. *GA 298*.
- Steiner, R. *GA 300a*.
- Steiner, R. *GA 300b*.
- Steiner, R. *GA 316*.
- Steiner, R. *GA 317*.
- Steiner, R. *Weltwesen und Ichheit GA169*. Dornach.
- Wiechert, C. (2011). *Habt Ihr eure Lehrer lieb? Der Rundbrief der Pädagogischen Sektion am Goetheanum 41*.
- Zajonc, A. (2009). *Meditation as contemplative inquiry. When knowing becomes love*. Great Barrington: Lindisfarne Books.